

BİLİMSEL İLETİŞİMDE (YAYINCILIK ÖZELİNDE) ETİK DIŞI DURUMLAR

Orhan YILMAZ*

Üretilen bilimsel bilginin, ilgililerine ulaştırılması gerekmektedir. Yapılan bilimsel çalışmalar çalışma alanının ve tüm bilim insanlarının yararlanması amacıyla iletilir. Bunun için de geçerli tüm iletişim araçları kullanılır. Ancak bilim insanları çalışmalarını bilimsel ya da akademik ortamlarda bilim dünyasına aktarırlar. Bunları dernek, vakıf, çalışma grubu gibi kurumsal, kongre, sempozyum, panel, konferans gibi sözel; kitap, dergi, broşür, bülten gibi yazılı; dersler, kurslar gibi uygulamalı ortamlar olarak sınıflandırabiliriz. Nitekim bilimsel ve akademik ortamların başında akademik bilimsel süreli yayınlar gelmektedir. Bilimsel süreli yayınlar bilim insanlarının çalışmalarını aktardıkları, çalışma yöntemlerini tüm açıklığı ile belirterek tekrarlanabilir veya doğruluğu denetlenebilir konumda sundukları iletişim araçlarıdır. Belgeli ve kanıta dayalı ürünlerdir.

Bilimsel süreli yayınlar da, bilimin ve iletişim araçlarının gelişimi oranında değişim göstermişlerdir. Önceleri yılda bir kez veya iki kez basılı olarak hedef okuyucusuna ulaşan süreli yayınlar, daha sonra hem yayın sıklığını artırmış hem de bilimsel yazı şeklini değiştirerek gelişimini sürdürmüştür. Günümüzde ise bu kaynaklar sanal ortam ve çoklu ortam araçlarıyla desteklenmektedir ki, bu yenilikler tartışmasız olumlu gelişmelerdir.

Süreli yayınlardaki bu değişimler yeterli sayılmayıp dünya çapında ortak yayın formatları oluşturulmuş ve bunlar için toplantılar düzenlenerek kılavuz veya yönergeler hazırlanmıştır. Dünya Sağlık Editörleri Birliği (WAME), Uluslararası Tıp Editörleri Komitesi (ICJME) gibi kuruluşlar biyo-tıp dergilerine gönderilecek yazılarda aranacak ortak özellikleri saptayarak yayıncıların dikkatine sunmuştur. Tüm bu çalışmalar ve gelişmeler, konusu açısından özellikle dinamizmi içinde barındıran sağlık alanındaki süreli yayınlarda da etkisini göstermiştir.

Dünya çapındaki tüm bu standartlaşma çalışmaları, ne yazık ki iletişimin hızı ile doğru orantılı olarak yayın etiği dışı davranışları da

* Doç. Dr. Türk Tıp Dizini Kurul Başkanı, KBB-Forum editörü, Türk Geriatri Dergisi Ed.Yrd. S.B.Dışkapı Yıldırım Beyazıt EAH. KBB Kliniği – Ankara (orhan@kbb-bbc.org)

artırmıştır. Bu nedenle yukarıda söz edilen çalışmalarda bulunan kuruluşlar, son yıllarda özellikle yayın etiği konusunda yeni arayışlara başlamışlardır. Uluslararası Tıp Editörleri Komitesi (ICJME) biyo-tıp dergilerine gönderilecek yazılarda aranacak ortak özellikleri 2006 yılı Şubat ayında güncelleyerek özellikle etik konusuna dikkat çekmiştir. Ancak yine de tüm bu olumlu gelişmelere karşın yayıncılık sürecinde etik dışı davranışlar gözlenebilmektedir. Bu konu ülkemiz için de çok önem taşımaktadır. Öyle ki uluslararası bazı kurumsal dergi editörleri arasında Türkiye'nin de yer aldığı bazı ülkelere gönderilen yazılardaki etik dışı uygulamalara vurgu yapmaktadırlar. Nitekim ülkemizde rastlanan bu gibi davranışlar günlük basını dâhi meşgul edecek boyutlara varmıştır.

Bu yazıda yazar, danışman ve editör kaynaklı nedenlerle oluşan etik dışı davranışlara ve durumlara, gerçek veya olası bazı örnekler verilerek konunun bu yönüne dikkat çekilecektir.

YAZAR KAYNAKLI SORUNLAR

Araştırmanın planlaması, gerçekleştirilmesi ve yayınlanması sırasında:

- Uydurmacılık,
- Sahtecilik,
- Aşırmacılık,
- Bölümlemecilik, dilimlemecilik,
- Haksız yazarlık,
- Masa başı yayıncılık,
- Uydurma çalışma,
- Sonuçları saptırma, çarpıtma,
- Aşıрма çalışma (asistanın çalışmasını yayınlama),
- Yazarlık hediyesi, hayalet yazarlık,
- Zorunlu yazar yapma,
- Karşılıklı yazarlık ödemesi,
- Yanlı yayın, kliniğine/hocasına destek olma dürtüsü,
- Yanlı kaynak seçimi,
- Kaynak gösterme için yayın yapma,

- Akademik yükselme hırısı, dürtüsü,
- Birden çok dergiye gönderme,
- Her düzeltme isteğinde yazar ekleme, çıkarma, sıra değiştirme gibi etik dışı uygulamaları görmek mümkündür.

DANIşMAN VEYA DEğERLENDİRİCİDEN KAYNAKLANAN SORUNLAR

- Danışmanın konu hakkındaki yetersizliği ve değerlendirmeden onaylaması,
- Danışmanın yazar ya da çalışmanın yapıldığı yer hakkındaki olumlu veya olumsuz önyargısı,
- Danışmanın zaman konusundaki sıkıntısı nedeniyle, değerlendirme yapmamış olmamak için kabul veya red vermesi,
- Yazının bilimsel değeri dışındaki gerekçelerle yazının kabulünü istemesi,
- Danışmanın değerlendirmeyi kliniğindeki herhangi astına yaptırması,
- Danışmanın yazıyı kasıtlı olarak bekletmesi,
- Yazıyı bekletirken aynı konuda çalışma yapılmasını sağlaması,
- Yazıyı bekletmek için defalarca küçük yazım hatalarını yeniden görmeyi istemesi,
- Yazarın kendi makalelerini kaynak göstermesini beklemesi, bunu açıkça istemesi, kaynak göstermediği için yazıyı reddetmesi,
- Yazının içeriği ile doğrudan ilgisi olmasa bile kendi yayınlarını kaynak göstermesini istemesi,
- Kendisine rakip olarak gördüğü kişilerin yayınlarının kaynak gösterilmesinin olumsuz olarak değerlendirilmesi,
- Gereksiz olarak yazının reddedilmesini önerilmesi, asılsız gerekçeler ileri sürülmesi,
- Yazıyı değerlendirme yapmadan kaybetmesi,,
- Yazarı ve yazıyı hakarete varan sözcüklerle eleştirmesi,
- Değerlendirme formunu imzalamadan göndermesi ve sonraki gelişmelerde sorumluluk almamaya alışması,
- Değerlendirdiği yazıları kişisel arşivi için kaydetmemesi ve belgelerini saklamaması.

EDİTÖRDEN VE YAYIN KURULUNDAN KAYNAKLANAN SORUNLAR

- Editörün dergiyi sahiplenmemesi,
- Yayın kurulu hakkında yaptırım yetki veya etkisinin olmaması,
- Yayın kurulunu yeterli ve çalışkan kişilerden oluşturamaması,
- Yazışma sekreteryasını denetlememesi,
- Dergi yazışma arşivini oluşturmaması,
- Yetki ve sorumluluğunu sürekli olarak yardımcı editöre veya dergi sekreteryasına bırakması, yayın kurulunu toplamamak,
- Danışmanları uygunsuz, gerekçesiz ve/veya önyargılı olarak saptaması,
- Farklı ölçütler nedeniyle uygun olmayan ve yetersiz kişileri danışman olarak belirlemesi, yayıncı, sponsor, reklam veren, yönetici veya etkin kişilerin etkisiyle danışman seçmesi,
- Danışmanlar hakkında olumlu veya olumsuz önyargılar ile uygulamalar yapması,
- Yazar veya yazının hazırlandığı kurum konusunda önyargılı davranarak danışman saptaması,
- Yazarın etik dışı uygulamaları konusunda duyarlı olması,
- İzinsiz çoklu yayınlar konusunda dikkatli olmaması,
- Yazar ve yazarların yazıyı dergiye yayınlanmak üzere gönderdiği imzalı belgeleri istememesi veya saklamaması,
- Yazıyı gerekçesiz olarak bekletmesi, geciktirmesi ve yazıyı kaybetmesi,
- Yayın kurulunu yeterli zaman aralığı içinde toplamamak,
- Danışman raporları ve kararları doğrultusunun dışında karar vermesi,
- Yayın kurulunu yönlendirmeye çalışması,
- Verilerin istatistik uzmanınca değerlendirilmesi gereğini yerine getirmemesi,
- İmzasız üst yazısız danışmanlık önermesi ve yazarla yazışmalar yapması,
- Çok yetersiz yazıları danışmana göndermesi,
- Yeterli inisiyatif kullanmaması,

- Dergi künyesinde bulunmayan kişilere danışmanlık önermesi ve uygun zamanda dergide yazılı olarak teşekkür mesajı yayınlamaması,
- Kişinin yazılı onayını almaksızın danışman olarak dergi künyesine eklemesi,
- Hiçbir değerlendirme yapmayan ve bu konuda ısrar eden danışmanları dergi künyesinde tutması,
- Derginin özelliğine göre alt grup editörleri oluşturmaması,
- Dergi yayın konuları veya politikası dışında yayınları değerlendirmeye alması veya yayınlaması,
- Danışmanın öneri veya değişiklik isteklerini görmezden gelmesi,
- Yazıyı reddettiği halde farklı danışmanlarca kabul edildiği gerekçesiyle yazıyı yayınlaması ve reddeden danışmana yazılı açıklama yapmaması,
- Yazının reddi durumunda kabul eden danışmanlara bilgi vermemesi,
- Yazara yazısının değerlendirme durumu hakkında bilgi vermemek,
- Yazının reddi durumunda yazara teşekkür mektubu ile bilimsel red gerekçelerini bildirmemesi,
- Yazının kabulü aşamasından sonra basıma kadar geçen sürede yazara kabul yazısı vermemesi,
- Kabul edilen bir yazı paralelinde olan başka bir yazıya değerlendirmeye alınma onayı vermemesi,
- Reddedilen bir yazının benzeri başka bir yazının bir süre sonra basımına onay vermesi,
- Danışmanlıktan affını istediği halde kişinin adını dergi künyesinden, silmemesi,
- Defalarca yazı değerlendirdiği halde danışmanın adına dergi künyesinde yer vermemesi,
- Yayımlanmış önceki bir yazı hakkında yazılmış "editöre mektubu" yayınlamaması, her türlü yanıtlama veya eleştiriye olanak vermemesi,
- Yazıların değerlendirmesinde ticari baskılara boyun eğmesi,
- Yayıncının ve/veya reklâmcının yönlendirmesini kabul etmesi,
- Yazının hemen sonrasına yazıda adı geçen bir tıbbi ürün ile ilgili reklâm yayınlaması veya göz yumması,

Bilimsel İletişimde Etik Dışı Durumlar

- Yazının içine reklâm yerleştirilmesini engellememesi,
- Sağlıksız veya sağlığa açıkça zararı bilinen ürünlerin reklâmını kabul etmesi,
- Bilimsel yayıncılık açısından çağın gereklerini kullanmaması,
- Derginin okuyucusuna / bilim topluluğuna yeterince ulaşmasını sağlamaması,
- Yayının kalitesini artırıcı önlemler almaması,
- Ulusal veya uluslar arası veri tabanlarına ulaşması ve dizinlenmesi konusunda özen göstermemesi,
- Ulusal dil konusunda isteksiz davranması,
- Bilim dilinin gelişimine katkıda bulunmaması,
- Dil konusunda gerekli dikkati göstermemesi,
- Dilbilimci desteğini göz ardı etmesi,
- Dergi editörlüğünden ayrıldığı halde, kendi adının dergi künyesinde tutulmasını kabullenmesi veya ilgili kurumlara başvurmaması,
- Yayının okuyucuya ulaşması aşamalarında emeği geçenleri değerlendirmemesi,
- Hatalı ve özensiz yazışmalar yapması,
- Derginin yayın aralığını uygulamaması,
- Yayının iç düzeni ve yazı tipi gruplamasını yapmaması,
- Künye ve yazarlara bilgi gibi sürekli sayfalara özen göstermemesi,
- Yazarlar açısından dergideki kurallara uyulmasını önemsememesi,
- Yıllık dizinlemeleri gerçekleştirmemesi,
- Yapılan yanlışlıklar hakkında sonraki sayılarda gelen düzeltme metinlerini yayınlamaması,
- Editör ve yayın kurulunda yapılan benzeri etik dışı uygulamalarda editör ve yayın kurulu tarafından yapılabilmektedir.

Bir süreli yayında yazı yayınlamanın bilimsel düşünceden, basıma veya okuyucuya ulaşmasına kadar olan süreçte yazar, danışman, yayın kurulu ve editör ile bunlar dışındaki kişilerin neden olduğu etik dışı uygulamalar olabilir. Ulaşım sorumlusundan, sekreteryaya, basımevi dizgicisinden sahibine, sanal ortam

yöneticilerine, veri tabanı sorumlusuna, dizinleme uzmanları ve sorumlularına kadar süreli yayıncılığın her bileşeninden kaynaklanan etik dışı uygulamalar/davranışlar görülebilir.

Sonuç olarak kaliteli bir bilimsel akademik süreli yayında, her ne kadar editörün rolü büyük ve önemli gibi görünse de aslında yazar, danışman, yayın kurulu, editör, basımcı, teknik ekip ve okuyucu ayrılmaz bir bütündür. Bilim ortamına katkı sağlamak da bu bütünlükle oluşur.

Kaynakça

Council of Science Editors (CSE). <http://www.councilscienceeditors.org> adresinden erişildi.

Day, R. A. (2005). *Bilimsel makale nasıl yazılır, nasıl yayımlanır?* (G.A. Altay Çev.), Ankara: TÜBİTAK.

The European Association of Science Editors (EASE). <http://www.ease.org.uk> adresinden erişildi.

International Committee of Medical Journal Editors (ICMJE)-<http://www.icmje.org/index.html> adresinden erişildi.

Kutsal, Y. G. (2003). Editör gözüyle danışmanlık. O. Yılmaz (Ed.), *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık-2003* içinde (ss. 13-27), Ankara: TÜBİTAK.

Özmen, M. M. (2005). Dergiler için ortak yazım dili: Biyomedikal dergilere gönderilecek metinlerde aranan ortak koşullar. O. Yılmaz (Ed.), *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık-2005* içinde (ss. 131-164), Ankara: TÜBİTAK.

Uzbay, T. İ. (2004). Danışman sorumluluğu. O. Yılmaz (Ed.), *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık-2004* içinde (ss. 127-134). Ankara: TÜBİTAK.

World Association of Medical Editors (WAME) – <http://www.wame.org> adresinden erişildi.

Yılmaz, O. (2004). Bilimsel süreli yayınlarımız ve Türk Tıp Dizini. O. Yılmaz (Ed.), *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık-2004* içinde (ss. 11-28), Ankara: TÜBİTAK.

Yılmaz, O. (2005a). Kan kaybeden sağlık bilimleri ulusal süreli yayıncılığımız ve Türk Tıp Dizini. O. Yılmaz (Ed.), *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık-2005* içinde (ss. 333-338). Ankara: TÜBİTAK.

Yılmaz, O. (2005b). Yayıncılık etiğinde yazar dışı faktörler. O. Yılmaz (Ed.), *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık-2005* içinde (ss. 348-354). Ankara: TÜBİTAK.

Yorulmaz, İ., ve Yılmaz, O. (2003). Tıp süreli yayıncılığında bir elektronik dergi: KBB-Forum. O. Yılmaz (Ed.), *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık-2003* içinde (ss.141-147). Ankara:TÜBİTAK